

A Szovjetunió II. világháború utáni története

A Szovjetunió nemzetközi helyzete közvetlenül a világháborút követően:

A II. világháború következtében a Szovjetunió nemzetközi helyzete gyökeresen megváltozott: szovjet csapatok állomásoztak Közép-, Kelet-és Délkelet-Európában, Északkelet-Kínában, a Kuril-szigeteken és Szahalinon. Finnország, Lengyelország, Csehszlovákia, Románia, Bulgária, Magyarország szovjet befolyási övezetbe került, illetve komoly befolyást szerzett a Balkánon-Jugoszláviában és Albániában is. Szovjet csapatok állomásoztak továbbá Bécsben és Berlinben. A kommunizmus Európa szerte erőre kapott: Görögországban polgárháború zajlott, a kommunista pártok egyre nagyobb befolyásra tettek szert Olaszországban és Franciaországban. 1949-ben az évek óta tartó polgárháborúból a kínai kommunisták kerültek ki győztesen, és létrejött a Kínai Népköztársaság. Ez utóbbi Sztálin számára azonban nem csak a kommunizmus újabb győzelmét jelentette, hanem komoly geopolitikai kihívást is, hiszen a polgárháború szabdalta, megosztott Kína helyett a Szovjetunió határán megjelent egy központosított, nagy állam, ahol a lakosság száma a Szovjetunióénak több mint háromszorosa volt.

A Szovjetunió belső (gazdasági, társadalmi) viszonyai közvetlenül a világháborút követően:

A II. világháború során a Szovjetunió emberveszteségei hatalmasak voltak: megközelítőleg 20, 6 millió fő halt meg. Ráadásul a háború után tartósan csökkent a születések száma, amit a férfi lakosság háború alatti fokozottabb csökkenése, illetve a háborút követő nyomorúságos gazdasági és szociális helyzet magyarázott (a győzelem érdekében az egész termelés a hadiiparra koncentrált, aminek következtében a lakosság tartalékai rettentően beszűkültek).

1947-ben az ország európai területeinek jelentős részét az aszály következtében éhínség sújtotta: Ukrajna nagy részét, Moldova, a Volga alsó folyásánál, Oroszország középső részén, a Krímben. Ukrajnában annyira súlyos volt a helyzet, hogy sok esetben emberevés is előfordult, közel egymillió ember pusztult el. **Hruscsov** – aki ekkor az Ukrán Kommunista Párt első titkára volt –, levelet intézett **Sztálinhoz**, amelyben beleegyezését kérte a jegyrendszer ideiglenes bevezetéséhez, Sztálin azonban visszautasította a kérést, Hruscsov pedig egy időre kegyvesztett lett Moszkvában.

A Szovjetunió 1945-1953 között:

Hatalmi viszonyok

A háború után és jórészt Sztálin betegsége következtében az SZKP Politikai Bizottsága gyakorlatilag egymással versengő csoportokra hullott szét. Olyan fiatal és ambiciózus vezetők kerültek előtérbe, mint **Andrej Zsdanov**, **Georgij Malenkov**, **Lavrentyij Berija**. A háborút követő két évben a Zsdanov-klikk befolyása erősödött meg, majd Zsdanov 1948. augusztusi halála után Malenkovnak és csoportjának befolyása növekedett meg. Sztálin ügyesen manipulált az egymással vetélkedő két klikkel, vésztartaléknak megtartotta Hruscsovot, akiben csak azért bízott meg, mert nem látott vetélytársat benne. Ugyanakkor a Két klikk is kihasználta az öregedő Sztálin paranoiáját, Zsdanov például elérte, hogy Malenkov egy időre kegyvesztett

lett, és Üzbegisztánba irányították. Majd Zsdanov halála után Malenkov és Berija agyalta ki az ún. **leningrádi ügyet** - azzal vádolva a leningrádi pártvezetőket, hogy magukhoz akarják ragadni a hatalmat-, hogy véget vessenek a Zsdanov-klika befolyásának. A leningrádi tisztogatásoknak több száz ember esett áldozatul. A Malenkov-Berija-csoport megerősödése Sztálinban is aggodalmat váltott ki, aki 1947-1949 folyamán többször is agyvérzést kapott. 1949-ben Kijevből Moszkvába rendelte Hruscsovot, és kinevezte a moszkvai pártbizottság és a Központi Bizottság titkárának. Az emberekkel szembeni bizalmatlansága a végletekig fokozódott: pl. Molotovot elmozdítja a külügyminiszteri tisztségből (bár a Politikai Bizottság tagja maradhatott), a feleségét pedig letartóztatták és száműzték. Az országban egyre fokozódott a harmincas évekhez hasonló terrorhangulat, amely a kelet-közép-európai államokban is politikai tisztogatásokhoz, kirakatpercek eredményezett (pl. 1951. Kádár).

A külpolitika területén – a Koreában, Berlinben, Jugoszláviában – bekövetkezett kudarcok, illetve az ésszerűtlen gazdaságszervezés és szociálpolitika kiváltotta elégedetlenséget Sztálin etnikai viszály, elsősorban az antiszemita indulatok szításával próbálta kezelni. Az **antiszemitizmus** fegyverét már több ízben használta hatalmai harcainak során, mivel számos riválisa zsidó származású volt (pl. Trockij). Nyílt antiszemita, kozmopolita kampányt folytatott az új ukrán vezető, **Melnyikov** ellen is. Sajtóhadjárat, letartóztatási és elbocsátási hullám indult a zsidók ellen. 1948-ban utasítást adott a **Zsidó Antifasiszta Bizottság (ZSAB)** vezetőségének letartóztatására, többüket halálra ítélték.

A **Zsidó Antifasiszta Bizottságot** még a háború alatt hozták létre azzal a céllal, hogy az USA-ból és más országokból a zsidó szervezeteken keresztül juttathassák el a Szovjetunióknak szánt pénzesegélyt, valamint a náciellenes propagandaanyagot. 1944-ben a bizottság levélben fordult Sztálinhoz, hogy a krími tatárok deportálása után elnéptelenedet Krímben létrehozassák a Zsidó Autonóm Köztársaságot. Sztálin azonban később olyan cionista akcióként értelmezte ezt a kísérletet, amelynek célja az volt, hogy az amerikai imperializmus támaszpontot hozzon létre a szovjet állam területén.¹

Az állambiztonság a volt külügyi népbiztos, **Maxim Litvinov**² ellen is megkezdte az akcióját, akit Sztálin az USA-val való kollaborálással gyanúsított. Litvinovot a nyaralójában akarták megölni, de mire kiviteleztek volna az akciót, Litvinov 1951-ben szívrohamban meghalt. Az utolsó nagy antiszemita provokáció az ún. **orvos-összeesküvés** volt. Ezt az ügyet magas beosztású állambiztonsági tisztviselők kezdeményezték. Letartóztatták a Kreml-kórház nagy tekintélyű orvosait, akiknek páciensei között volt maga Sztálin is. A vádlottakat kegyetlenül megkínózták, ami után azt vallották, hogy részt vettek abban az összeesküvésben, amelynek célja szándékoltan téves diagnózis megállapításával és kezeléssel Sztálin és más állami és pártvezetők meggyilkolása volt. **1953.** január 13-án tették közzé a lapok, hogy leleplezték a zsidó orvosok összeesküvését, és hamarosan megkezdődtek a perek. **Sztálin** személyesen foglalkozott az ügyel, maga állította össze az **orvosper** forgatókönyvét, azonban február végén újabb agyvérzést kapott és **1953. március 5-én** meghalt.³

A hatalmi viszonyok a következőképpen alakultak: **Georgij Malenkov** lett a KB első titkára és a Minisztertanács elnöke. **Lavrentij Berija** a belügyminiszter, **Vjacseszlav Molotov** a külügyminiszter, **Nyikita Hruscsov** pedig a Központi Bizottság titkára maradt, magához

¹ Krausz Tamás: A Szovjetunió története Kossuth Kiadó 2008. 132.o.

² Litvinovot 1930-ban nevezte ki Sztálin, de később zsidó származása miatt felváltta Molotovval, hogy a németekkel eredményesebben tudjon tárgyalni.

³ Krausz Tamás: A Szovjetunió története Kossuth Kiadó 2008. 136.o.

ragadta a pártapparátus összes látható és láthatatlan hatalmát, megtéve az előkészületeket a hatalomátvételre.

A Szovjetunió bel- és külpolitikája 1953-1964:

Hatalmi viszonyok

Sztálin halála után Malenkov látszott a természetes utódnak, ugyanis az utolsó években ő volt a párt kulcsfigurája, aki egyáltalán nem látott Hruscsovban vetélytársat. Hruscsov azonban elérte, hogy - legalábbis személyi szempontból - külön válasszák a párt- és az államhatalmat. Malenkovot 1953. március 14-én saját kérésére felmentették az SZKB KB első titkári tisztségéből, de a Minisztertanács elnöke maradt. **Hruscsov ezzel az SZKP KB első titkára lett**, aki kiválóan ismerte a pártapparátust, és annak félelmét Berijától és az állambiztonsági szervektől. **1953. március 15-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának ülésén hagyták jóvá az új állami vezetést: Malenkov lett a Minisztertanács elnöke, Berija, Molotov és Kaganovics az első helyettesei** (Malenkov, Berija, Molotov: triumvirátus).

Reformok; belpolitikai enyhülés

Az új kormánynak a tömegek Sztálin halála utáni nyugtalanságát enyhítő programmal kellett előállnia, amelyet Malenkov 1953. március 15-én ismertett: „Kormányunkat az a kötelesség vezérli, hogy lankadatlanul gondoskodjunk a nép jólétéről, anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítéséről”. **Ezt követően sajtókampány indult a könnyűipari és élelmezési cikkek termelésének növelésére. Jelentősen megnöttek a könnyűipari, élelmiszer-ipari és halgazdasági beruházások, enyhítették a parasztokat sújtó adóterheket (csökkentették a háztáji gazdaságok után fizetendő adót, pénzáddal váltották fel a természetbeni adót), növelték a mezőgazdasági termékek felvásárlási árát. Az intézkedések hatékonynak bizonyultak: megszűnt a súlyos élelmiszerhiány.** A kormány a munkástömegek megnyugtatása érdekében a munkaidő kérdését is rendezte: megszüntették az éjjeli készenlét gyakorlatát.

Megkezdődött a sztálini időkben letartóztatottak egy részének rehabilitálása. **1953. április 4-én tette közzé a belügyminisztérium a közleményét, miszerint az orvosper a korábbi állambiztonsági minisztérium koholmány a volt, a megvádolt orvosok teljesen ártatlanok.** Szabadon engedték Molotov feleségét is. 1953. március 27-én amnesztiarendeletet adtak ki, amely azonban nem vonatkozott a politikai foglyokra, viszont eredményeképpen 1953 nyarán elárasztotta a városokat a köztörvényes bűnözők tömege.

Hruscsov hatalomátvétele

1953. július 10-én a lapok hírül adták, hogy Beriját letartóztatták. Eltávolítását maga Hruscsov készítette elő, a letartóztatást pedig a katonaság fogatosította. Beriját nyomban kivégezték, a triumvirátus uralma véget ért, Hruscsov befolyása és presztízs pedig megugrott. Hruscsov ekkorra már nem csak a párt felett rendelkezhetett, a hadsereg is mellette állt. **1953 decemberében mondták ki a hivatalos ítéletet Berija felett, vele együtt halálra ítélték az állambiztonság számos magas beosztású hivatalnokát.** Berija halála után újjászervezték az állambiztonsági szerveket: az Állambiztonsági Minisztérium helyett létrehozták az Állambiztonsági Bizottságot (Komitet Goszudarsztvennoj Bezopasznosztyi-KGB), ami azt jelezte, hogy csökkent a jelentősége az államhatalmi szervek között. A KGB élére Berija korábbi helyettesét, az eltávolításban jelentős szerepet játszó *Ivan Szerov* tábornokot nevezték ki.

1955 januárjában Malenkovot bíráló érte amiatt, hogy helytelen irányvonalat követve a könnyűiparnak biztosított prioritást, nem pedig a nehéziparnak, illetve hibákat követett el a mezőgazdaság irányításában. 1955 februárjában Malenkov formálisan is benyújtotta lemondását a miniszterelnöki posztról, a minisztertanács új elnöke Hruscsov régi barátja *Nyikolaj Bulganyin* lett.

Az SZKP XX. kongresszusa és következményei:

1956. február 14-én került sor az SZKP XX. kongresszusára. Hruscsov itt elhangzott beszédében feltárta a sztálini terror működési mechanizmusát. A beszéd egyik kulcskérdése az volt, hogy milyen felelősség terheli Sztálint amiatt, hogy a Szovjetuniót felkészületlenül érte a hitleri Németország támadása. Odáig azonban nem merészkedett, hogy az 1939. augusztus 23-ai német-szovjet paktumot és Lengyelország felosztását elítélje. Hruscsov elismerte a Szovjetunióban élő más népek háború alatti deportálásának törvénytelenységét. Sztálin hibái között megemlíttette a Jugoszláviával való szakítást és az orvosper is. Bár a Hruscsov-beszéd szövegét titkosnak tekintették, tartalma röviddel a zárt ülés befejezése után széles körben nyilvánosságra került, felolvasták az ország minden pártszervezetében. A beszéd külföldön is gyorsan terjedt, erre valószínűleg maga Hruscsov adott utasítást. A kelet-európai államokban különféleképpen reagáltak a beszédre: Albánia, Románia és Bulgária sztálinista vezetése nem örült a történeteknek. Lengyelországban nem csak a politikai és értelmiségi körökben váltott ki heves reakciót a XX. kongresszus és a Hruscsov-beszéd, hanem a munkások körében is. 1956. június 28-án a poznani autógyár munkásai felkelést robbantottak ki, majd csatlakoztak más üzemek dolgozói is hozzájuk. A kezdetben békés tüntetés fegyveres összecsapásokba torkollott. A felkelést leverték, a hivatalos lengyel adatok szerint 38 halottja és 270 sebesültje volt az eseményeknek. A LEMP (Lengyel Egysült Munkáspárt) élére ugyanakkor októberben reformer Gomulka került. Magyarországon másképpen alakult a helyzet, a szenvedélyek itt magasabbra csaptak, mint Lengyelországban. Megindult a kirakatperекért és kivégzésekért felelős állambiztonsági vezetők letartóztatása, 1956. október 6-án újra temették Rajk Lászlót. Az október 23-i tüntetések forradalomba torkolltak, amely maga után vont a szovjet intervenciót november 1-jén.

Külpolitika

Malenkovnak már a legelső külpolitikai lépése arra utalt, hogy a kollektív vezetés meg akarja szüntetni a veszélyes katonai tüzfészkeket, és enyhíteni akar a kapitalista országokhoz fűződő viszony feszültségét. 1953-1955-ben a Szovjetunió megbékélési politikát kezdett folytatni. A koreai háború befejezése után a Szovjetunió támogatásával befejeződött Franciaország és Indokína közötti háború is.

Ezt a külpolitikát Hruscsov is folytatta. 1955-ben aláírta az osztrák államszerződést, majd ugyanebben az évben Hruscsov szovjet párt- és kormánydelegáció élén Belgrádban járt, és hivatalosan is bocsánatot kért Titótól, a sztálini jugoszlávellenes propagandáért.

1955-ben került sor az Eisenhowerrel való találkozására, a fő téma németkérdés volt. Bár ekkora egyikük sem látta lehetségesnek a két német állam egyesítését, a közvélemény megnyugtatóra mégis foglalkoztak a kérdéssel.

1947-1948-ban a Szovjetunió a Közel-Keleten a brit birodalom erejét csökkentő Izraelt támogatta, azonban a sztálini antiszemitizmus miatt megszakadtak a szovjet-izraeli kapcsolatok, amelyek csak 1953 júliusában álltak helyre, azonban ekkorra Izrael már az USA szövetségesének számított, így a Szovjetunió ezután inkább az arab országokkal épített ki szorosabb kapcsolatot.

A Hruscsov-időszakra esik ugyanakkor az USA és a Szovjetunió közötti legforróbb pillanata is a hidegháborúnak, **a kubai rakétaválság 1962 októberében**, amelyet nemzetközi közvélemény – nem ismerve a Kennedy és Hruscsov közötti alku minden elemét – Hruscsov és a Szovjetunió vereségeként értelmezett.

A hruscsovi reformok

Hruscsov a gazdaságot decentralizáció útján kívánta hatékonyabbá tenni, 1957-től a minisztériumok rovására jelentős hatáskörökkel ruházták fel a regionálisan szerveződő gazdasági tanácsokat. **Lendületet kapott a rakétaipar és az űr kutatás: 1957-ben fellőtték az első műholdat, a szputnyikot** (az USA-t megelőzve), 1961-ben pedig a világ első űrhajósát, **Jurij Gagarint**.

Átfogó mezőgazdasági reform indult, amelynek központi eleme volt a **szűzföldek feltörése és művelés alá vonása** (Közép-Ázsia, Szibéria), amely azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket a kedvezőtlen klimatikus viszonyok miatt.⁴

Hruscsov bukása

A kubai fiaskó és a reformok vegyes eredménye aláásta az 1960-as évek elején Hruscsov tekintélyét. 1961 októberében került sor az SZKP XXII. Kongresszusára, amelyen Hruscsov már nem csak Sztálin bűneiről beszélt, hanem **Molotov, Malenkov és Vorosilov** felelősségét is hangoztatta a terrorral kapcsolatban. A kongresszusi küldöttek többségéből mindez meglepetést és elégedetlenséget váltott ki, és **Mihail Szuszlov** vezetésével elkezdett megszerveződni egy Hruscsov ellenes koalíció. **1964 őszén az SZKP KB elnöksége Hruscsov nélkül ülésezett, aki a Fekete-tengernél üdült, már csak akkor hívták meg az ülésre, amikor már mindent előkészítettek a leváltására** (beleértve a hadsereg és az állambiztonsági szervek támogatásának megszerzését is). **1964. október 13-án Szuszlov ismertette a Hruscsov elleni vádakát, Hruscsov kezdetben védekezni próbált, majd amikor látta, hogy teljesen elszigetelődött, beleegyezett abba, hogy egészségi állapotára való tekintettel önként távozzon az SZKP első titkári posztjáról és a Minisztertanács-elnöki tisztségről is.**

A Szovjetunió 1964-1991 között:

A Brezsnyev-korszak

Hruscsov bukása után **Leonyid Brezsnyev** került az SZKP és a Szovjetunió élére, és a reformok újabb hullámát indította el, a „szovjet jóléti állam” szlogenje alatt a fogyasztási cikkek termelésének jelentős növelését előirányozva, a technikai fejlesztések érdekében pedig nyugati cégekkel kezdődtek tárgyalások, pl. a FIAT-tal az autógyártásról. Brezsnyev és **Alexej Koszigin** miniszterelnök a tervgazdálkodás és a piacgazdaság vegyítésének módjait kereste a „piacszocializmus” irányába.

Az ipari termelésben továbbra is a nehéziparnak és a hadiiparnak volt kiemelkedő szerepe; a Brezsnyev-érában megtörténik a Szovjetunó világgazdaságba való integrálódása is: A Szovjetunió a Nyugat nyersanyag- és félkésztermék-beszállítójává vált, a kőolaj és a földgáz volt a fő exportcikke. A mezőgazdaság és a gépipar területén nagyarányú importra szorult.⁵

⁴ Krausz Tamás: Szovjetunió 1945-1991 In: Németh István (szerk.): 20. századi egyetemes történet I. Európa Osiris Kiadó Budapest, 2005. (369-383.o.) 374-375.o.

⁵ Herber Attila-Martos Ida-Moss László-Tisza László: Történelem 1914-től 1990-ig Reáltanoda Alapítvány 1998. 337.o.

A szovjet társadalom, főleg a fiatalabb generáció egyfajta tudathasadásos állapotban volt a Brezsnyev-korszakban, amely abból a felismerésből fakadt, hogy az államszocialista ideológia és a valós lehetőség között mély szakadék tátong. Az 1960-as 1970-es évek tiltakozásai jórészt humanista értékek alapján szerveződtek, azaz nem a magántulajdonon alapuló rendszer restaurációját, hanem az emberi jogok és a társadalmi egyenlőség érvényesülését⁶ sürgették. Az időszakban tartózkodtak a nagy perek rendezésétől, bár erre is volt példa: *Alekszandr Szolzsenyicin* író szovjet állampolgárságtól való megfosztása és *Andrej Szaharov* akadémikus Moszkvából való száműzetése komoly nemzetközi visszhangot keltett.⁷

Szaharov-díj: Az 1975-ben Nobel-békedíjjal kitüntetett orosz fizikus, a szovjet hidrogénbomba feltalálójaként vált ismertté. Mivel munkájának az emberiség jövőjére gyakorolt hatása aggodalmakat ébresztett benne, igyekezett ráébreszteni az embereket a nukleáris fegyverkezési verseny veszélyeire. 1963-ban, amikor aláírták a nukleáris kísérletek elleni szerződést, részleges sikert könyvelhetett el.

A Szovjetunióban másként gondolkodó felforgatóknak tartották. 1970-ben bizottságot hozott létre az emberi jogok és a politikai áldozatok védelmére. A kormány növekvő nyomása ellenére Szaharov nem pusztán a hazájában másként gondolkodók szabadon bocsátásáért küzdött, hanem a rezsim egyik legbátrabb bírálója lett, valóságos hadjáratot folytatva az alapvető jogok lábba tiprása ellen. Erőfeszítéseit 1975-ben Nobel-békedíjjal jutalmazták.

Andrej Szaharovot a szovjet hatóságok Gorkijba száműzték, ezzel korlátozva a külföldiekkel való kapcsolattartását. Itt értesült arról, hogy az Európai Parlament díjat szeretne alapítani a gondolkodás szabadságáért, és ezt róla nevezné el. Azóta a nevét viselő díj korlátokat nem elismerésben részesíti az emberi jogi aktivistákat és másként gondolkodókat az egész világon.⁸

Az Andropov és Csernyenko-éra

Brezsnyev 1982. november 10-i halálát követően a KGB elnöke, *Jurij Andropov* került az SZKP élére, akinek pontos képe volt a Szovjetunió válságáról és három területre próbált koncentrálni: 1. a politikai és gazdasági irányítás demokratizálására és a Kelet és a Nyugat közötti technológiai szakadék csökkentésére; 2. gazdasági reformra a piaci ösztönzők és az öngazgatás kombinációjával; 3. az SZKP erkölcsi tekintélyének helyreállítására, elsősorban a korrupció csökkentésével. A tervek azonban csak tervek maradtak, mert 1984. február 9-én Andropov is meghalt, utóda, a még nálánál is korosabb *Konsztantyin Csernyenko* lett, aki alig egy évig töltötte be hivatalát 1985. március 10-én bekövetkezett haláláig.

Gerontokrácia: az öregekből álló politikai vezető réteg uralma. A Szovjetunióban Brezsnyev halála után, az igen idős Andropov és Csernyenko uralmának időszaka.

⁶ Annak ellenére, hogy a kommunizmus elviekben a munkásság és a parasztság uralmát jelentette, a jövedelmi különbségek szembetűnőek voltak: egy egyetemi professzor fizetése a kolhoztagokénak háromszorosát, egy nagyobb gyár igazgatója esetében akár ötszörösét tette ki.

⁷ Krausz Tamás: Szovjetunió 1945-1991 In: Németh István (szerk.): 20. századi egyetemes történet I. Európa Osiris Kiadó Budapest, 2005. (369-383.o.) 378-379.o.

⁸ <https://www.europarl.europa.eu/sakharovprize/hu/home/andrei-sakharov.html> (2020.09.19.)

Mihail Gorbacsov párttitkársága, elnöksége és a Szovjetunió szétesése

Csernyenko halála után az akkor 54 éves **Mihail Gorbacsov** került a pártfőtitkári székbe, aki Andropov politikai tanítványa volt, és ott kívánta folytatni, ahol Andropov abbahagyta. **A Szovjetunió átfogó reformjába kezdett, amelynek két eleme volt: a glasznoszty (nyilvánosság) és a peresztrojka (átalakítás).**

A peresztrojka az egész szovjet gazdaság átalakítását, reformját tűzte ki célul, középpontba állítva a munkás öngazgatás és a gazdaság központi irányításának piaci viszonyokkal történő fellazítását. Felmerült a tulajdon pluralizálásának kérdései, azaz az állami és társadalmi tulajdon mellett a magántulajdon lehetséges köreinek meghatározása (pl. földmagántulajdon). A peresztrojka azonban nem tudott sikereket elérni, komoly ellátási gondok adódtak az országban, az üzletek fokozatosan kiürültek.

A glasznoszty hozadéka a demokratikus jogok kiszélesítése volt. A pártapparátus demokratizálására létrehozták a Szovjetunió Népi Küldötteinek intézményét, az új népi parlamentet, amelynek 1990. márciusi III. rendkívüli kongresszusa létrehozta az államfői tisztséget, és Gorbacsovot választotta a Szovjetunió elnökévé. Szintén a glasznoszty szellemében a sajtó irányítása a reformpárti értelmiségiek kezébe került át.

A gorbacsovi reformok megítélése nagyon eltérően alakult külföldön és a Szovjetunió belül. Míg a Nyugat ujjongott a reformok hallatán, a szovjet lakosság többsége aggodalommal figyelte a gazdasági hanyatlást és az éledező nemzetiségi feszültségeket. Gorbacsov veszített a támogatottságából és nemcsak a társadalmon, hanem a párton belül is. Legfőbb politikai riválisa **Borisz Jelcin volt, akit a Népi Küldöttek 1990. májusi-júniusi I. oroszországi kongresszusán az Orosz Föderáció elnökének választottak (az Orosz Föderáció ekkor még a Szovjetunió egyik – lényegében a vezető – tagköztársasága). Jelcin Oroszország függetlenségét, a piacgazdaágra való áttérést és privatizációt sürgetett.**

A Szovjetuniót sújtó gazdasági és szociális problémák nemzetiségi és függetlenségi kérdésként jelentek meg a tagköztársaságokban, amelyet Moszkva nem tudott kezelni. 1991. februárban Litvániában népszavazás mondta ki a Szovjetunióból való kiválást, márciusban Lettországból, áprilisban pedig Grúziában történt ugyanez. Gorbacsov válaszlépésként szintén népszavazást hirdetett, amelyen a többség a Szovjetunió fenntartására voksolt, a balti államokban és Grúziában megtagadták ennek a népszavazásnak a megrendezését. 1991 augusztusában, amíg Gorbacsov a Krímben nyaralt, szovjet vezetők egy köre – **Janajev elnökhelyettes, **Pugo** belügyminiszter, **Jazov** honvédelmi miniszter, **Pavlov** miniszterelnök, **Krjucskov** a KGB elnöke – sikertelen puccskísérletet hajtott végre. A Jelcin vezette parlamenti többség kerekedett felül. **1991. augusztus 24-én a Moszkvába visszatérő Gorbacsov lemondott az SZKP pártfőtitkári tisztségéről, a kommunista pártot betiltották, vagyonát elkobozták.****

Jelcin ezt követően mint az Orosz Föderáció elnöke megállapodott az ukrán és a fehér orosz elnökkel (**Kravcsukkal és Suskeviccsel**), hogy a Szovjetuniót felszámoltnak tekintik, és helyette egy laza konföderációt, a Független Államok Közösségét hozzák létre. Gorbacsov elítélte a történeteket, és 25-én lemondott a Szovjetunió elnöki tisztségéről, **1991. december 26-án pedig a szovjet szövetségi parlament kimondta a Szovjetunió megszűnését.**⁹

⁹ Krausz Tamás: Szovjetunió 1945-1991 In: Németh István (szerk.): 20. századi egyetemes történet I. Európa Osiris Kiadó Budapest, 2005. (369-383.o.)

*Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.
Projekt azonosító: EFOP-3.6.2-16-2017-00007*

